

lósítani. A modellek sorsa, hogy a realitásban keverednek egymással, és mindig az emelkedik ki, amelyik alkalmasabb a céljaink eléréshez. Ha a környezetvédelemre nevelés a konkrét cél, akkor el kell tudni fogadni azt a helyzetet is, melyben részben érvényre jut az elitizmus, részben pedig tekintélyelvű az oktatás. A hangsúly a „részben” szón van: ez fejezi ki az egyik vagy másik irányba történő elmozdulás beprogramozott lehetőségét.

Összegzés

A környezeti edukáció tartalma a tudomány mindenkori állásához igazodik, így a tanteremben előadandókat a tanítást végző naprakész frissítésben prezentálja. Ez a tudás egy aránylag állandónak tűnő jogi bázison alapul. Azaz a jog dinamikus állandósága a tudományos ismeretek átadását is elősegíti. A jog változásainak sosem az a célja, hogy a környezeti edukáció több vagy kevesebb információt közvetítsen, hanem az, hogy ennek a közvetítésnek megadja a biztonságos (jogbiztonságos) alkotmányos, törvényi és rendeleti alapjait. A jog feladata a környezeti edukációban tehát a tanítás szabadságának és a tanszabadságnak a maradéktalan biztosítása, nem pedig a környezeti ismeretek pontos körülírása. A jog akkor tölti be funkcióját helyesen, ha a jogi forma megadása mellett minél kisebb mértékben determinálja a szubsztantív tananyagot.

A jog szerepe nem lehet pusztán formális, de az alaki és az anyagi jog a környezeti edukációban főként a tanítás-tanulás rendezett kereteit szolgáltatja. A jog az oktatásban, s így az ökoedukációban is formalitásra rendezkedik be, ami nem jelenti a tartalmi kontroll teljes hiányát. Ilyen kontroll mindig jelen van, de akkor látja el adekvátan a funkcióját, ha észrevétlenül marad. A jogi kontroll az oktatásban nem az abszolút államot szolgálja, hanem a szociális működés jog nélküliségét és az ebből eredő társadalmi, szülő-tanár, tanár-diák, diák-szülő kollíziók bomlasztó hatását hivatott megelőzni.

Irodalom

A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény.

Ferge Zsuzsa (1976): *Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága*. Akadémiai, Budapest.

Hofstede, G. és Hofstede, G. J. (2008): *Kultúrák és szervezetek: az elme szoftvere*. VHE Kft., Pécs.

Platón (2008): *Törvények*. Atlantisz, Budapest.

Julesz Máté
SZTE, ÁOK, Népegészségügyi Intézet

A kulturális identitás metamorfózisai

Stuart Hall, a jamaicai származású, Nagy-Britanniában élő szociológus írásában a kulturális identitás kérdését elsősorban az e témával foglalkozó írások összegzésével, értelmezésével világítja meg. A kulturális identitás szorosan összefügg a nemzeti hagyományok, a nemzeti kulturális örökség kérdésével.

Hall maga is egy hagyományosan nagy kultúrával, s ebből fakadóan magas identitás-érzéssel bíró nemzet keretei között vált szociológus-kutatóvá. A jelenkor angol kulturális identitása írásának meghatározó élménye. Önmagának is fölteszi a kérdést: létezik-e ilyen? Mit is jelent ez?

Érdekes adalék az identitás témájához az is, hogy a szerzőről keresgélve találtam rá arra a honlapra, amelyik a Nagy-Britanniában élő nem fehérbőrű „angolokat” mutatja be – köztük találtam rá Stuart Hall életrajzára is.

A témát nem véletlenül választottam, hiszen meggyőződésem, hogy az iskolákban kibontakozó agresszió egyik oka a különböző identitású családi háttér ismeretének hiá-

nya. Szűkebb területem az iskolai könyvtár, a könyvtárpedagógia sokat tehet a jobb megismerésért, a párbeszédért. Ehhez természetesen értelmezni kell tudni a fogalmat, a kulturális identitást, amelyhez Stuart Hall írása sok segítséget ad.

A fogalom változásai

Hall elsőként a fogalom megjelenésétől a mai korig tekinti át az identitás koncepciójának változását. Nézete szerint a történelem során három identitás-koncepció alakult ki.

Az identitás fogalmának megjelenése a felvilágosodás korára tehető. Ekkor, az ipari forradalommal egyidőben válik az ember egyik fontos meghatározó élményévé az identitás. A felvilágosodás szubjektuma individualista, amelynek alapja a humánus, az ember fogalma (Hall, 1997). Ez az ember, a humanista, felvilágosult, aki biztos „középponttal” rendelkezik. Ez a belső mag, identitás már születéskor létezik, ezért az identitást az én-központúság jelenti. A felfogás szerint a született egyed: egységes individuum, értelmes, tudatos és cselekvőközpon-tú, egységes lény, aki minderről meggyőződve él a világban.

A szociológiai szubjektum belső magja a 19. század felfogása szerint a modern világ komplexitásából fakadóan nem autonóm, nem önálló. Az identitás az én és a társadalom közötti interakció folyamán alakul ki (Hall, 1997).

Tehát az identitásról alkotott kép eltér a felvilágosodás koráétól abban a tekintetbe, hogy a született lény identitása csak a külső kulturális világokkal kapcsolatba lépve, a velük való állandó párbeszéd során alakul ki. Az identitás az egyén értelmezése, az én narratívája, amely a születés után folyamatosan alakul ki, ahogy az egyén kapcsolatba lép a világgal.

A modern társadalmak az állandó, gyors, folyamatos változás társadalmi (Hall, 1997, 62. o.), amelyekben a tradicionális társadalmak szokásos tisztelete a generációk tapasztalatai, kialakult szimbólumrendszere iránt megszűnik, s ezek állandó felülvizsgálata figyelhető meg (Giddens, 1990, 37–38. o.).

A 20. század végére a új kommunikációs rendszerek hatására a nemzeti kultúrák között állandó, folyamatos kölcsönhatás működik. A szubjektum, amelyet korábban állandó és stabil identitás jellemezett, széttöredezik. Nem egyetlen térhez, államhoz, társadalomhoz kötődő, hanem több, gyakran egymásnak ellentmondó identitásból jön létre az egyéni. Így áll elő a Hall (1997, 61. o.) által „posztmodernnek” nevezett szubjektum, amely „nem rendelkezik rögzült, lényegi vagy folytonos identitással”. (A Nemzeti alaptanterv..., 2003, 2007)

A gyermek a szülőkkel, később a pedagógusokkal való kapcsolata során ismerkedik meg a környezetében létező szimbólumokkal, nemzeti, kulturális vonásokkal.

Természetesen az első hatás a családban éri, de mi történik akkor, amikor már a szülők is széttöredezett identitásokból alakították ki a maguk identitását, s a gyermeki szubjektum ezt képezi le? A gyermeki agresszió-nak, nehezen kezelhetőségnek egyik gyökere lehet a kultúrák-kal való szembesülés is.

Az identitás változása a késő modern korszakban

A későn kialakult identitás, mivel folyamatosan változik, alakul, állandóan megtagad valamit, elszakít egy kötődést, amely az egyén számára pszichikusan és ténylegesen törést jelent. A posztmodern identitás szakítások és törések végtelen sorozata.

A társadalmi kapcsolatok kiemelődnek az interakciók helyi kontextusaiból. Már nem a megszokott tér-idő határozza meg őket, hiszen a megváltozott lehetőségek a nemzetek, országok, népek közötti kapcsolattartásra, megismerésre adnak lehetőséget. Mivel az egyén folyamatosan megélheti e hatásokat, ezért a modernitás eredményeképpen „önmagán belül is szakítások és törések végtelen folyamata jellemzi” (Harvey, 1989, 12. o.).

A gyermek számára ez nehezen feldolgozható, érzelmileg feloldhatatlan állapotot is eredményezhet. Az iskolai könyvtár nagyon alkalmas tér az oktatási intézményekben, hogy mint a különböző identitások, kultúrák hagyományait megőrző objektum, megmutassa valamennyi gyermek számára az „elvesztett és az új kulturális hagyományokat”, ezzel segítve a törés okozta lelki folyamatok feldolgozását.

A késő modernitásban megszűnik a lokáció, amely az egységes társadalmi központok helyett azok sokaságát eredményezi. Ezekben egyszerre jelennek meg az eltérő identitások. Az identitás néhai zártsága helyett a sokszínűség, az egymásra hatás jellemzi a társadalmakban élő egyéni-közösségi kultúrát, kulturális identitást. Ezekben a nyitott identitású közösségekben a gyermekeket oktató-nevelő pedagógusokra sokkal nagyobb feladat hárul. Fontos lenne, hogy ők is tisztában legyenek e feladatukkal. Annál is inkább, hiszen saját identitásuk is hasonló problémák mentén formálódik. A diszlokáció ezzel egyidőben az identitások, szubjektumok összekapcsolódására is lehetőséget teremt, segítségével új szubjektumok, új kapcsolódások jöhetnek létre új identitással.

Végzetül fontos megjegyezni, hogy a késő modernitásban bekövetkezett változással kapcsolatban valamennyi, a témával foglalkozó kutató megegyező nézete, hogy a kulturális identitás széttöredezett, diszlokálódott, és alapvető jellemzője a diszkontinuitás.

A kultúrák, hagyományok új identitássá formálásához a ma oktatásügye, pedagógusai munkájukkal sokat tehetnek. Számos alkalom adódik, hogy könyvtári környezetben megmutassuk osztályfőnöki vagy történelemóra, a művészetek tanulmányozása, oktatása során az eltérő kultúrák újjászerveződését egy adott társadalomban. Ehhez alapot ad a NAT 2003² és módosításai is, kiemelt fejlesztési területként jelölve meg a hagyományok ápolását és az Európai Unióhoz való tartozás erősítését.

A szubjektum decentralizációja

A pedagógia tekintetében is fontos fejezetben a hagyományosan karteziánus szubjektumnak is nevezett, a késő modernitásig létező, az egyén, a tudat önbizonyosságán alapuló descartes-i filozófia decentralizációját eredményező teóriákat veszi sorba a szerző.

Hall szerint a közgazdász Marx, a pszichológus Freud, a nyelvész Saussure, a történész-filozófus Foucault nézetei és a feminista mozgalmak együttesen vezettek a szubjektum decentralizációjához.

A decentralizációhoz vezető „fejlemények” sorát Marx teóriáinak terjedése nyitja. Hall (1997, 62. o.) munkásságának egy jelentős korszakában behatóan foglalkozik Marx munkáival. Véleménye szerint a marxista gondolkodási tradíció erőteljesen fogalmazta meg azokat a tendenciákat, amelyek a posztmodern kulturális identitás alapját jelentik.

„A történelmet emberek csinálják, de olyan körülmények között, ami nem az ő művük.” (Althusser, 1968) Az 1960-as években újraolvasott Marx sorait könnyen értelmezték a következőképpen: az egyén nem a történelem szerzője, cselekvője, hanem mások általi dolgok elszenvédője, tehát az egyénnek nem kell sem gondolkodnia, sem saját maga számára hagyományokat teremteni. Az egyén „beleszületett”, azokat az anyagi és kulturális forrásokat használja, amelyeket mások, korábbi generációk hagytak rá. Ennek a marxi nézetnek a késő modernitásbeli magyarázatával a kulturális identitás kialakításánál megszűnik az egyéni tevékenység fogalma, helyébe a kollektív cselekvés lép.

Freud szerint identitásunk a tudatalatti pszichikai és szimbolikus folyamatai alapján alakul ki. Freud a tudatalattira alapozza elméletét. Ennek fundamentális jelentőséget

tulajdonítva megkérdőjelezi a 19. század végéig egységes tudással és egységesen rögzített identitással rendelkezőnek elgondolt egyént. A Descartes (1980) filozófiájának alapját képező „gondolkodom, tehát vagyok” megszokott, biztos alapja elmozdul.

Erdemes követni a freudi iskola egyik legjelentősebb képviselője, Jacques Lacan (1990) gondolatmenetét, amely a gyermek szempontjából vizsgálja meg a freudi tézist: „az én kialakulása a Másik »tekintetében« olyan szimbolikus rendszerekkel hozza kapcsolatba a gyermeket, amelyek rajta kívül helyezkednek el.” A gyermek a szülőkkel, később a pedagógusokkal való kapcsolata során ismerkedik meg a környezetében létező szimbólumokkal, nemzeti, kulturális vonásokkal. Természetesen az első hatás a családban éri, de mi történik akkor, amikor már a szülők is széttöredezett identitásból alakították ki a maguk identitását, s a gyermeki szubjektum ezt képezi le? A gyermeki agresszióknak, nehezen kezelhetőségnek egyik gyökere lehet a kultúrákkal való szembesülés is. E pillanatban az iskolának és benne a könyvtárnak különleges feladata van. Hiszen ahogy Lacan (1990) fogalmaz: „ez az a pillanat, amikor a gyermek belép a szimbolikus reprezentáció különféle rendszereibe.” E szimbólumrendszerek között olyanokat említhetünk, mint a nyelv, a kultúra, vagy a nemek közti különbség (Hall, 1997, 65. o.).

S ez az a pillanat, amikor szembesül valamennyi (otthon, iskola) létező kultúra jelképes képviselővel. Ezek kódrendszerének ismerete, az első önálló kulturális identitás megfogalmazása az iskolás korra tehető. Az iskolai könyvtárak ebben azzal tudnak segíteni, hogy igyekezzenek minél szélesebb körben segítséget nyújtani a különböző kultúrák szimbólumrendszerének megismeréséhez. A könyvtárhasználati ismeretek oktatása során számos alkalom teremthető, amelynek célja e szimbólumrendszerek megismerése.

Az egyén megosztott szubjektumú, de saját maga mindig egységesnek, ellentmondásmentesnek érzi önmagát. Az identitás nem születik az egyénnel, hanem bizonyos időn belül tudatalatti folyamat részeként jön létre. Ezeket a belső folyamatokat segíti az oktató-nevelő munka: ha csak az előbb megidézett nagy szimbólumrendszerekre, a nyelvre, a kultúrákra vagy a nemek közti különbségekre gondolunk, bennünk, pedagógusokban, valamennyiünkben van egy „végigjárt útikép”, amely alapján a saját kulturális identitásunk segítségével igyekszünk munkánk során segíteni a fejlődő gyermeket.

Az identitás sohasem egységes, hiszen folyamatos hatások érik, ezek által változik, alakul. Az egyén identitása a mások által kialakított kép hatására változik. Az egyik legfőbb külső forrás a gyermek esetében a szülők mellett természetesen a pedagógusok.

Ferdinand de Saussure, a strukturalista nyelvész Freud és Marx mellett Hall szerint a harmadik meghatározó gondolkodó a kulturális identitás jelen helyzetének tekintetében.

Saussure szerint nyelv használata nem az egyén sajátja, hiszen csak akkor tudjuk annak elemeit használni, ha előzőleg az adott nyelv szabályait és a hozzákapcsolódó kultúra jelentésrendszerét sajátunkká tettük, vagyis azon „belül” helyezkedünk el. A nyelv tehát társadalmi és nem egyéni rendszer, s létezésében előttünk való. A gyermek az adott nyelvet megtanulva, egy adott kulturális rendszerben található jelentéseket is megtanulja, használja.

Hall párhuzamot von a nyelv és az identitás között, miszerint mindkettő hasonló szerkezetű. Hiszen a nyelvi jelentés éppoly instabil, mint az identitást jelentő szimbólumok összessége: véglegességre törekszik ugyan, de mindig felbomlik.

Michel Foucault, a francia filozófus, történész a negyedik olyan személyiség, akinek munkássága hatást gyakorolt a késő modernitás kulturális identitására. Foucault az, aki munkáiban megrajzolja a fegyelmező hatalom képét, amely az egész civilizációt, s benne az egyént irányítja szabályozó intézményeivel. A szabályozó intézmények között felsorolja nemcsak a katonaságot, a hivatalokat, de az iskolát is – szabályozás alatt értve, hogy a hatalom nézeteit fogadtatja el az egyénnel. Módszereinek hatására az egyén tovább individualizálódik. A megfigyelés és ellenőrzés állandósul az adminisztratív hatalom

fegyelmező rezsimje által. Az egyén számára nem marad más választás e rendszerben, mint hogy az egyre kollektívebb, szervezettebb intézményrendszerrel szemben erősítse saját individualizmusát.

Ez egy igen komoly ellentmondás valamennyi pedagógus, szülő számára: hogyan lehet az egyre erősödő individualizmus (ebben ott van a saját, egyéni individuunk is) mellett az egyre erősödő állami adminisztratív, fegyelmező hatalmat is képviselni? Vajon lehet? Mennyire? Hogyan segítsék diákjaik szubjektumának fejlődését?

Az ötödik tényező, a feminizmus kialakulása az 1960-as évek új társadalmi mozgalmaira vezethető vissza. Tömegpolitika helyett e korszakot a társadalmi mozgalmak határozzák meg. Az időszakra rányomja bélyegét a Kelet-Nyugat szembenállása.

A szubjektum kulturális identitására a korabeli társadalmi mozgalmak erőteljesen hatnak. Mondhatnánk, identitáspolitikai jellemzi a korszakot. Ezek közül a mozgalmak közül kiemelkedik a feminizmus. A feminizmusra hat a karteziánus szubjektum fogalma. Megjelenik a nemmel rendelkező szubjektum, amely identifikációja során átpolitizálja önmagát. A feminizmus harcosainak küzdőtere a család, a szexualitás, a családi munkamegosztás, a gyermeknevelés. Ezek során a hagyományos társadalmak férfi és női identitásai átértelmeződnek, s a posztmodern korban a férfi és a nő nem ugyanakkor az identitásnak a részesei lesznek. A nemi különbség a kulturális identitás tekintetében is problematikussá válik.

A történelem és az ember kapcsolatának átértelmezése (Marx), a pszichoanalízis, a strukturalista nyelvészet, a mindent ellenőrző, fegyelmező társadalom s a hagyományos férfi-nő identitás megváltozása azok a fő tényezők, amelyek széttöredezik a szubjektumot.

Hall tanulmányának kiindulópontja, a nemzeti, kulturális identitás kérdése, mindezek ismeretében értelmezhető.

Nemzet, nemzeti kultúra és globalizáció

Tanulmánya második felében Hall a nemzeti kulturális identitások és a globalizáció kapcsolatát vizsgálja. Nézete szerint minden ember beleszületik egy nemzeti kultúrába, amely kulturális identitásának első, legfontosabb forrását jelenti. Ha a posztmodern individuum egy nemzet tagjának vallja magát, metaforában beszél. Az identitás nem genetikailag kódolt, mégis természetünk, individuunkunk részének tekintjük.

A nemzeti identitások nem velünk születnek, hanem reprezentáción alapulnak, s azzal kapcsolatban alakulnak és változnak. A mai ember szubjektumának fontos része a nemzeti hovatartozás, amely egyre fontosabbá válik. A nemzet nemcsak politikai fogalom, hanem a kulturális reprezentáció rendszere. Ez azt is jelenti, hogy a nemzet tagjai nemcsak annak polgárai, de az adott nemzet eszméiből is részesülnek. A nemzet szimbolikus közösség, a nemzeti kultúrák a modernitás különleges jelenségei (Hall, 1997, 69. o.).

A nemzeti kultúra fogalmának megjelenésével az „azonosulás és hűség a kisebb közösségek helyett áttevődött a nagyobb, a nemzeti kultúrára.” (Hall, 1997, 69. o.).

A nemzeti kultúra összetevői között ott találjuk a kulturális intézmények mellett a szimbólumokat és a reprezentációkat is. Amikor nemzeti kultúrákról beszélünk, e hármat együttesen értjük. Hall szerint a nemzeti kultúra nem más, mint egy mód arra, hogy jelentéseket hozunk létre. A nemzeti kultúra befolyásolja és szervezi tevékenységeinket, önmagunkról alkotott fogalmunkat, identitásunkat. Azáltal, hogy egy nemzet részét képezi az egyén, az individuunk, annak a kulturális identitása lesz az egyén identitása is.

Ahogy Benedict Anderson (1983) írja: „a nemzeti identitás egy elképzelt közösséghez kötődik, a nemzetnek nemcsak a múltja, de jelene is benne van.”

Hall fölteszi a kérdést: hogyan képzeljük el a modern nemzetet? Milyen alapon és milyen reprezentációi választódnak ki a nemzetfogalomban egy-egy nemzet esetében? Munkájában e kérdésre ötféle lehetséges magyarázatot ad (Hall, 1997, 70. o.):

Létezik a nemzeti narratíva (történelem, irodalom, mese, média), amelyet mindig újra és újra megismételnek.

Kiemelt helyet kap az eredet, folytonosság, hagyományok, időtlenség. A nemzeti identitás ezáltal ősvivé válik.

A hagyomány feltalálása és értelmezése során kiderül, hogy a feltételezett régi hagyományok nem is olyan régiek, de a narratíva szempontjából fontos ennek hangsúlyozása.

A nemzeti kultúra egyik legfontosabb mozzanata annak leírása, miként jött létre a nemzet, vagyis az alapítás mítosza.

A nemzeti identitás szempontjából gyakran kerül szóba a tiszta, eredeti nép fogalma, amely a mai világban eléggé hihetetlennek tűnik, bármely nemzet esetén.

Összegzésként, a fenti magyarázatokat értelmezve Hall megállapítja: a nemzeti kultúra diskurzusa nem olyan modern, mint amilyennek tűnik, ám olyan identitásokat hoz létre, amelyek a múlt és a jövő között helyezkednek el. Anakronisztikus az a nézet, amely szerint elveszett az az idő, amikor a nemzet hatalmas volt.

Egységes-e a nemzeti kultúra? – teszi föl a kérdést Hall, s miközben érveket sorakoztat föl – idézve Renan, Brennan, Gellner nézeteit –, határozottan szögezi le, hogy bármennyire is szeretné a kulturális hatalom, egységes nemzeti kultúra nem létezik.

A nemzeti kultúra mindig elképzelt közösség: a múlt emlékezete, az együttélés vágya, az örökség folytatása. Ahogy Gellner (1983) fogalmaz: a minimális léggör egy társadalomban.

Hall alapvető nézete a kulturális hatalom léte, amely mint nemzeti kultúra a különbségeket nem veszi figyelembe. A kisebb kultúrákat magába olvasztja, mint egy nagy olvasztótégely. A nemzeti identitás ebből fakadóan nem tekinthető egyesítő identitásnak.

Hall a következőkkel érvel. A legtöbb nemzet erőszakos hódítás után jött létre, így nem más, mint a kulturális különbözőség erőszakos elnyomása (Hall, 1997, 73. o.). Vagyis valamennyi nemzet kialakulásánál ott találjuk az erőszakot. Egységes nemzetről mégsem beszélhetünk, hiszen a nemzet különböző társadalmi osztályokból, etnikai csoportokból áll. A nemzet ezek fölött az etnikai csoportok fölött igyekszik kialakítani kulturális egyeduralmát. Valamennyi modern nemzet kulturális hibrid, amelyben mély belső ellentmondások élnek, jönnek létre éppen a fentiek miatt.

A fölvetett kérdést tovább bonyolítja, hogy a rassz mint fogalom átértelmeződött, s mint diszkurzív kategória vált alkalmassá a nemzeti identitás meghatározása során. A rasszizmus ma összeköthető a nemzettel, a patriotizmussal, nacionalizmussal, s így arra törekszik, hogy elhitesse: a nemzetnek létezik egységes kulturális öröksége. Mindezek csak erősítik azt a tényt, hogy a nemzeti identitások nem mentesek a hatalom akaratától.

A globalizáció, a homogenizáció mellett a társadalomban jelen vannak, megfigyelhetők ellenkező irányok is. Ilyen a különbözőség kultusza, amelynek jó példája az etnicitás hangsúlyozása vagy a másság hirdetése. A posztmodern korban egyszerre van jelen a globális és a lokális iránti érdeklődés. Mindemellett megjelennek új, nem a régi gyökerekre épített identitások is.

Globalizáció és nemzeti identitás

A globalizációt az egész világra kiterjedő olyan folyamatok alkotják, amelyek áthatolnak a nemzeti határokon, és új tér-idő kombinációkba integrálják és így kötik össze a közösségeket. A világ összefüggőbbé válik. Eltávolodik a társadalomtól, a stabilitástól.

Ismét érdemes megvizsgálni a kialakult új tér- és időbeli jellemzőket. A globális integráció az 1970-es évektől felgyorsította a nemzetek közötti folyamatokat és kapcsolatokat szövedését (Hall, 1997, 76. o.).

A globalizáció hatására a nemzeti identitás megszűnik. A kulturális homogenizáció növekedik a globális posztmodern miatt. Nemzeti, helyi partikurális identitások megerősödnek, a nemzeti identitások helyett hibrid identitások jönnek létre.

A globalizációval egyidőben az idő és a tér sűrűsödik, ami az identitást döntően befolyásolja. A globális folyamatok felgyorsulása miatt a világot kisebbnek, a távolságokat rövidebbnek érezzük. Ez azonban látszólagos. A globalizáció eredményeképpen az események bárhol is történnek a világban, azonnal éreztetik hatásukat, akár igen messzire is. A felvilágosodás tér-idő szemléletével szemben a modernitás korában a tér-idő szerkezet széttöredezett. A hely, ahol a gyökereink vannak, átszelhető, az idő megsemmisíti a teret.

Útban a globális posztmodern felé

A nemzeti kultúrák egyre kiszolgáltatottabbak a külső hatásokkal szemben, nehéz megőrizni a kulturális identitások érintetlenségét. Az identitások kiszakadnak térben, időben, történelemből és hagyományokból. Az identitás egyre inkább áruvá válik, amely a fogyasztói társadalomban, képletesen bár, de megvásárolható. A kultúra homogenizálódik, s vele a kulturális különbözőség is megszűnik.

De túlzóan egyszerűsítő nézet az, amely szerint a nemzeti identitás, a nemzeti kultúra megszűnésének oka a globalizáció, a kulturális homogenizáció.

Hall Kevin Robin és Dooren Massey nézeteit foglalja össze a következőkben. A globalizáció, a homogenizáció mellett a társadalomban jelen vannak, megfigyelhetők ellenkező irányok is. Ilyen a különbözőség kultusza, amelynek jó példája az etnicitás hangsúlyozása vagy a másság hirdetése. A posztmodern korban egyszerre van jelen a globális és a lokális iránti érdeklődés. Mindemellett megjelennek új, nem a régi gyökerekre épített identitások is.

A népszerűség különböző rétegeiben eltérő módon jelenik meg a globalizáció, amely „nyugati jelenség”, de a gyarmatosított és gyarmatosító találkozási lehetőségét is ez teszi könnyebbé, intenzívebbé.

E rendszer középpontjában nagyobb mértékben szaporodnak a választható identitások. Ezzel egyidőben a kulturális identitások relativizálódnak. Az egyre nagyobb méreteket öltő nemzetek közti vándorlás (főként a nyugati társadalmakba) a nemzetállamokon belül az „egységes” nemzeti kultúra melletti nemzeti kultúrák és identitások megsokszorozódását eredményezi. A határok felbomlanak, a megszokott nemzetállami kulturális identitás, nemzeti folytonosság megszakad.

Minden megkérdőjeleződik: a nemzeti identitás, a Nyugat kulturális központi szerepe, helyzete. A nemzeti identitás körvonalai már nem szilárdak, védtelenné váltak a kulturális sokféleséggel szemben. Ha a nemzeti identitás védtelenné vált, vagyis állandóan más nemzeti kultúrák, identitások hatnak rá, akkor a szubjektum is védtelenné vált, ugyanakkor ezzel egyidőben az identitás „tartománya” jelentősen kiszélesedik.

Hall nagy jelentőséget tulajdonít annak a nézetének, miszerint a helyi identitások erősödése (etnikai abszolútizmus) mellett új (eltérő kulturális hagyományokat őrző) identitások jelennek meg.

Hall a tradíciótól megkülönbözteti a fordítást. A fordítás alatt olyan identitást ért, amely átmetszi a természetes határokat, távol a szülőföldtől. Ebben az esetben nincs meg a múltba való visszatérés illúziója. Az egyén – asszimiláció nélkül – idegen kultúrákhoz kapcsolódik, s ez alakítja őket. Az ilyen szubjektumok nem egységesek, hiányoznak a közös gyökerek. Ezt jelenti a fordítás; ahogy Salman Rushdie fogalmaz: „lefordított

emberek”! Egyszerre figyelhetjük meg náluk a hibriditást és a kulturális hagyományok összeolvastását, a szinkretizmust.

A késő modernizmus legfontosabb sajátossága a megtisztított identitások újjáalkotása. Erre jó példa Hall szerint Kelet-Európa nacionalizmusa, fundamentalizmusa.

Stuart Hall tanulmánya fontos olvasmány a ma pedagógusa számára, hiszen közelebb visz ahhoz a kulturális identitásképhez, amely diákjainkat jellemzi. S talán abban is segít a megértésen túl, hogy megtaláljuk azokat a megoldásokat, amelyek segítségével csökkenthető az agresszivitás a gyermekek s a felnőttek körében egyaránt.

Irodalom

A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003 (XII. 17.) Korm. rendelet, illetve a 202/2007. (VII. 31.) Korm. rendelet.

Althusser, L. (1968): *Marx – az elmélet forradalma*. Kossuth, Budapest.

A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003 (XII. 17.) Korm. rendelet.

Belinszki E. (2000): A kritikai kultúrakutatás a médiaelemzés gyakorlatában. *Médiakutató*, 1. sz. 61.

Descartes, R. (1980): Értekezés a módszerről. In uő: *Válogatott filozófiai művek*. Akadémiai, Budapest.

Dolar, M. (1992): A felvilágosodás öröksége. Foucault és Lacan. *Nappali ház*, 4. 1. sz. 63–71.

During, S. (1993): A kritikai kultúrakutatás történetéről. *Replika*, 17–18. sz. 157.

Gellner, E. (1983): *Nation and Nationalism*. Blackwell, Oxford.

Giddens, A. (1990): *The Consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge. 37–38.

Hall, S. (1997): A kulturális identitásról. In Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris, Budapest. 60–85.

Hall, S. (2002): Kódolás, dekódolás. In Bókay A., Vilcsek B., Szamosi G. és Sári L. (szerk.): *A posztmo-*

dern irodalomtudomány kialakulása. Szöveggyűjtemény II. Osiris, Budapest.

Harvey, D. (1989): *The Condition of Post-Modernity*. Oxford University Press, Oxford.

Heidegger, M. (1987): *Lét és idő*.

Lacan, J. (1990): The mirror stage as formative of the function of the I. In uő: *Écrits*. Tavistock, London.

Marx, K. (1983): A politikai gazdaságtan bírálatához. Előszó. In *Marx és Engels válogatott művei*. II. Kossuth, Budapest. 6–7.

Siikala, A.-L. (é. n.): *Etnikus hagyományok és átalakuló társadalmak. Az identitás keresése*. <http://www.folkline.hu/index.php?menu=45&cnt=136&type=content>

Szabó Ferenc (1983): Jacques Lacan (1901–1981). *Vigília*, 3. sz.

Williams, R. (1998): A kultúra elemzése. In Wessely Anna (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest.

Wessely Anna (1998): Előszó: a kultúra szociológiai tanulmányozása. In uő. (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest.

Hock Zsuzsa
Mérei Intézet